

Száler Péter az Eötvös Loránd Tudományegyetem Indológia Tanszékének tudományos segédmunkatársa. Kutatási területe az óind eposzok.

Legutóbbi írása az *Ókorban*: Menny és Pokol közt. Kansa megölése a Krisna-történetekben (2020/1)

A Föld sóhajai az ind mitológiában

Száler Péter

Bevezetés

Az ókori Indiában a Föld védelme a királyok legalapvetőbb feladatai közé tartozott. Ennek az emléket őrző szanszkrit nyelv, amiben számos királyt jelölő szó bír a „Föld oltalmazója” (avanipála [avanipāla], bhúpa [bhūpa], bhúpála [bhūpāla], ksmápa [kṣmāpa], mahípa [mahīpa], mahípála [mahīpāla]), illetve a „Föld fenntartója” (bhūmibhrit [bhūmibhṛt], kṣitibhrit [kṣitibhṛt], ksmābhrit [kṣmābhṛt]) jelentéssel.¹

A régi indek a Földet jellemzően egy istennőként képzeltek el, akiről a királyok férj, vagy ritkábban apa módjára igyekeztek gondoskodni. Bár az istenkirályság intézménye egy-két kivételtől eltekintve Indiában nem terjedt el, az oltalmazó szerepkörből adódóan mégis társult egyfajta transzcendentális jelleg az uralkodók személyéhez.² A *vaisnava* (*vaiṣṇava*), azaz a Visnuhoz (Viṣṇu) kapcsolódó mitológia ráadásul rendszerint a mindenképp felett álló Visnu hitveseként hivatkozott a Földre,³ ami ebben a hagyományban azt eredményezte, hogy az uralkodóknak magát a legfőbb istenséget kellett reprezentálniuk az emberek közt.⁴ Erre a sajátos viszonyra legkorábban – feltételezhetően – a *Mahābhārata* (*Mahābhārata*) című óind eposzba ágyazott, királyok kötelességeit tartalmazó értekezés, a *Rājsadharmaparvan* (*Rājadharmaparvan*) hívta fel a figyelmet. Eszerint Visnu behatolt az első király, Prithu (Pṛthu) testébe, miután az elfoglalta hivatalát:

tapasā bhagavān Viṣṇur āviveśa ca bhūmipam|

A magasztos Visnu a hevén keresztül megszállta a királyt.

Mahābhārata XII. 59, 130.ab

A királyok transzcendenssel való kapcsolata másfelől arra enged következtetni, hogy tevékenységük egyfajta garanciát jelentett a világ idilli működésére. Az ind mitológia ezzel szemben paradox módon több olyan esetről is beszámolt, amikor a Földnek éppen az uralkodók káros tevékenysége miatt kellett szenvednie.

A következőkben három példán, pontosabban a Föld három kétségbeesett segélykiáltásán keresztül azt szeretném bemutatni, hogy a királyok és a Föld közt megbomlott harmónia hogyan válhatott a világot fenyegető katasztrófává.

Első sóhaj – Prithu

Prithu története a királyi hivatal eredetét ismerteti:⁵ a *Mahābhārata* szerint a királyság intézménye valójában a világtörténelem haladtával eluralkodó dekadencia következménye volt. Az „aranykor”, vagyis a *Kṛta-yuga* (*Kṛta-yuga*) idején még nem volt szükség királyra, mivel az élőlények egytől egyig egymás védelmezésén fáradoztak:

*naiva rājyaṃ na rājāsīn na daṇḍo na ca dāṇḍikah|
dharmenaiva prajāḥ sarvā rakṣanti ca parasparam||*

Nem volt sem király, sem pedig királyság. Nem volt büntetés, és nem büntetett senki. Valamennyi élőlény a dharmát szem előtt tartva védelmezte egymást.

Mahābhārata XII. 59, 14

Az eredetmítosz szerint tehát a király szerepe kezdetben nem a Föld, hanem a teremtmények, illetve az erkölcsi rendet biztosító univerzális törvény, a *dharmā* (*dharmā*) védelmezése volt. Az oltalmazó hiányát Nárájana (Nārāyaṇa)⁶ igyekezett orvosolni, és a saját belső energiájából megteremtette Viradsaszt (Virajas).⁷ Ő, illetve az utódai azonban nem vágytak politikai hatalomra, hanem démiurgosz-szerű lényekként, úgynevezett *pradzsápatikként* (*prajāpati*) igazgatták a világ rendjét.⁸ Az idő haladtával az erényes bölcsek láncolatát egy Vēna (Vēna) nevű *pradzsápati* szakította meg, aki az elődeitől eltérően szembefordult a *dharmá*val, és az élvezetek hajszolásának, valamint a gyűlölködésnek vetette alá magát.⁹ Habár a *Mahābhārata* nem részletezte Vēna tetteit, az eposz függeléként, vagyis *khilājaként* (*khila*) számontartott *Harivansából* (*Harivaṃśa*) kimerítően lehet ezeket megismerni.¹⁰ A *Harivansa* Vénát mintegy az ideális király antitéziseként ábrázolta, aki az istenek helyett saját magának mutatta be az áldozatokat.¹¹ Rémuralmának végül a bölcsek vetettek véget, akik a holttestéből két élőlényt hoztak létre: a pre-árja lakosság ősatyjaként ábrázolt Nisádát (Niśāda) és az első királyt, Prithut.

*mamanthur dakṣiṇaṃ corum ṛṣayaṣ tasya mantrataḥ|
tato 'sya vikṛto jajñe hrasvāṅgaḥ puruṣo bhuvi||
dagdhassthānupratikāśo raktākṣaḥ kṛṣṇamūrdhajaḥ|
niśīdety evaṃ ūcus tam ṛṣayo brahmavādinah||
tasmān niśādāḥ sambhūtāḥ krūrāḥ śailavanāśrayāḥ|
ye cānye Vindhyanilayā mleccāḥ śatasahasraśaḥ||
bhūyo 'sya dakṣiṇaṃ pāṇiṃ mamanthus te maharṣayaḥ|
tataḥ puruṣa utpanno rūpeṇendra ivāparaḥ||
kavacī baddhanistriṃśaḥ saśaraḥ saśarāsanah|
vedavedāṅgavic caiva dhanurvede ca pāragah||*

A bölcsek a szent szövegeket szem előtt tartva kiköpülték [Vēna] jobb lábát. Abból egy torz külsejű férfi született a Földre. A termete apró volt. Úgy nézett ki, mint egy szénné perzselődött oszlop. A szemei vörösen izzottak, a haja pedig fekete volt. A szentszövegekben jártas bölcsek így szóltak hozzá: Nisída, [ami annyit jelent, hogy ül le]! Tőle származtak a hegyeket és az erdőket lakó nisádák, illetve azok a barbárok, akiknek százezrei a Vindhját népesítik be.

A nagy bölcsek ezután a jobb kezét köpülték ki. Abból [is] létre jött egy férfi. Olyan szép volt, hogy [azt lehetett hinni], egy másik Indra [állt elő. A testét] páncél borította. [A derekáról] kard függött, míg [a kezében] íj és nyilak voltak. Ismerte a Védákat és a hozzájuk kapcsolódó tudományokat, valamint a fegyverforgatásban is jártasságra tett szert.

Mahābhārata XII. 59, 101–105

A Vēna karjából született Prithu az első pillanattól kezdve elődje ellentétéként, a tökéletes uralkodó mintájaként jelent meg,¹²



1. kép. Prithu üldözi a tehénné vált Földet. Illusztráció a Bhágavata-purāṇa kéziratából, India, 1740 körül (forrás: Wikimedia)

és azon volt, hogy az alattvalói kedvére tegyen. A Földdel való konfliktusát azonban éppen ez, vagyis a teremtmények iránt túlszorduló szeretete idézte elő.

Habár a *Mahābhārata* utalt arra, hogy Prithu hajdanán megfejté a Földet,¹³ ennek részleteit ugyancsak a *Harivansa* ismertette.¹⁴ Miután az újdonsült király észlelte, hogy a rábízott teremtmények éheznek, íjat ragadott, és nyilával felhasította a Földet, hogy táplálékot biztosítson számukra. Ez a Föld megművelésére, illetve megtermékenyítésére irányuló erőszakos gesztus¹⁵ azonban félelemmel töltötte el az istennőt, és tehénné változva megpróbált elmenekülni a felbőszült király elől. Prithu ezután addig üldözte a kétségbeesett Földet, hogy az végül jobbnak látta kiegyezni vele. A Föld először óva intette a királyt attól, hogy egy nő életét kioltsa, majd rámutatott arra, hogy valójában ugyanazon a célon, az élőlények fenntartásán fáradoznak.

*uvāca Vainyaṃ nādharmam strīvadhe paripaśyasi
katham dhārayitā cāsi prajā rājan vinā mayā||
mayi lokāḥ sthitā rājan mayedaṃ dhāryate jagat||
matkr̥te na vinaśyeyuh prajāḥ pārthiva viddhi tat||
na mām arhasi hantum vai śreyaś cet tvam cikīrṣasi||
prajānām prthivīpāla śṛṇu cedam vaco mama||
upāyataḥ samārabdhāḥ sarve sidhyanty upakramāḥ||
upāyaṃ paśya yena tvam dhārayethāḥ prajā nr̥pa||
hatvāpi mām na śaktas tvam prajānām poṣaṇe nr̥pa||
annabhūtā bhaviṣyāmi yaccha kopam mahād̥yute||
avadhyāś ca striyah prāhus tiryagyonigatesv api||
sattveṣu prthivīpāla na dharmam tyaktum arhasi||*

[A Föld] így szólt Vēna fiához:

Királyom, vajon nem látod, hogy miféle bűn származik abból, ha megölsz egy nőt? Hogy lennél képes fenntartani az élőlényeket nélkülem!? Tudd meg, hogy valamennyi ember én bennem van, és [így] én gondoskodom róluk. Kérlek, had ne pusztuljanak el miattam a teremtmények! Ha valóban jót szeretnél tenni nekik, akkor hagyd életben, király! Hallgass csak ide! Az elkezdett vállalkozások csak a megfelelő szabály szerint végrehajtva érhetik el a céljukat. Ismerd meg hát azt a módszert, amellyel képes lehetsz az élőlények életben tartására! Uram, ezt csak akkor valósíthatod meg, ha megkíméled az életem! Tedd félre a haragod, és magam válok táplálékká [az élőlények számára]! Úgy tartják, hogy a nőket még az állatok közt is védelem övezi. Ragyogó király, sose hagyd figyelmen kívül az élőlényekre vonatkozó dharmád!

Harivaṃśa V. 47–52

Prithut meggyőzték a Föld szavai, és belátta, hogy a teremtményekről csak vele együtt tud gondoskodni, és lányává, illetve valamennyi élőlény anyjává tette az istennőt.¹⁶ Az események ezután a Föld megfejtésével értek véget. Ennek során a világot benépesítő különféle élőlények egymás után keresték fel a tehénné vált istennőt, és vették magukhoz a nekik rendelt táplálékot.

A mítosz alapján tehát elmondható, hogy jóllehet az óind királyok a Föld védelmezőiként voltak számontartva, viszonyukat a kezdetektől fogva erős ambivalencia jellemezte. A történetben Prithu az élőlények fenntartását olyannyira előtérbe helyezte, hogy azzal szenvedést okozott a Földnek. Története például

szolgált az őt követő uralkodóknak is: a későbbi királyoknak egyensúlyt kell találniuk az alattvalók és a Föld érdekei közt.

Prithu dilemmája talán a Ráma (Rāma) királyfi kalandjait elbeszélő *Rámájana* (*Rāmāyaṇa*) című óind eposz értelmezéséhez is támpontot nyújthat. Mivel a főhős feleségét, Szítát (Sītā) a neve, illetve a születéstörténete alapján¹⁷ egy földműveléssel kapcsolatos istennőre vezetik vissza,¹⁸ joggal feltételezhető, hogy a hősnő a Föld szimbólumaként jelent meg a műben. Az eposz szerint a tökéletes hősként ábrázolt Ráma, miután kiszabadította a feleségét a démonkirály, Rávana (Rāvaṇa) fogságából, ahelyett, hogy boldog életet élt volna vele, eltaszította magától, hogy ezzel az asszony hűtlenségéről pletykáló alattvalói kedvére tegyen. Ráma ebből adódóan csakúgy, mint Prithu az alattvalói érdekében cselekedett a Föld, illetve az őt jelképező kedvese kárára.

Második sóhaj – Parasuráma

Amíg a Prithu-mítoszban a Föld fájalmát az uralkodó erőszakos magatartása okozta, addig Parasuráma (Paraśurāma, Csatabárdos Ráma) története arra mutatott rá, hogy a király nélküli állapot ugyancsak az istennő szenvedéséhez vezethet.

A heves természetéről ismert Bhārgava¹⁹ *brāhmaṇa* (Bhārgava *brāhmaṇa*) véres hadjáratairól először a *Mahābhārata* számolt be. A hős feltételezhetően nagy népszerűségnek örvendett az epikus korban,²⁰ hiszen a *Mahābhārata* a történet több változatát is megőrizte.²¹ Ezek a korai feldolgozások a később széles körben elterjedt Parasuráma név helyett jellemzően Bhārgava Rámának (Bhārgava Rāma, Bhṛigutól származó Ráma), vagy Ráma Dzsámadagnjának (Rāma Jāmadagnya, Rāma, Dzsámadagni fia) hívták a hőst.²² Jóllehet Parasuráma idővel a *vaiṣṇava* panteon tagjaként, Visnu Földre szállásaként, azaz *avatár*jaként (*avatāra*) vált ismertté, eleinte mint Siva (Śiva) híve tűnt fel,²³ ami vélhetően arra utal, hogy a személynében Visnu követői egy eredetileg rivális istenalakot illesztettek a saját hitvilágukba.²⁴

Az ind mitológiában Parasuráma mindenekelőtt a *ksatriják* (*kṣatriya*), azaz a harcosok könyörtelen ellenségeként és a *brāhmaṇák* védelmezőjeként híresült el. Habár az apja révén a szakrális tevékenységekkel asszociált papi osztályhoz tartozott, a *ksatrija* anyján keresztül örökölte a harcosok erényeit is, és így képes volt arra, hogy saját eszközeikkel szálljon szembe velük. A harcosi erényekkel rendelkező *brāhmaṇa* huszonegy kegyetlen hadjáratot vezetett a *ksatriják* ellen, és mivel azok korábban meggyalázták apját, e hadjáratokkal teljesen eltűntette őket a Föld színéről.

A harcosok teljes felszámolásának a háttérben feltételezhetően a két felső társadalmi csoport, a *brāhmaṇák* és a *ksatriják* rivalizálása állhatott.²⁵ Parasuráma diadala mintegy legitímálta a *brāhmaṇák* elsőbbségét a világi hatalmat birtokló *ksatriják* felett. Mivel a történet ily módon megkérdőjelezte a *ksatriják* mint társadalmi csoport szükségét, nem meglepő, hogy a korai források közül éppen a kötelességeiket összefoglaló *Rádzsadharmaparvan*²⁶ igyekezett revízió alá vonni a *brāhmaṇa* hős cselekedeteit.

A történetnek ez a változata²⁷ lényegesen megengedőbb a *ksatriják*kkal szemben. A Parasuráma nemeziseként ismert Kártavirja Ardzsunát (Kārtavīrya Arjuna) például erényes uralkodó-

ként ábrázolta; bukását mihaszna fiainak,²⁸ illetve Agni (Agni) – számára tett – felelőtlen ígéretének köszönhető.²⁹ Ezeknél talán még fontosabb különbség, hogy Parasuráma pusztítása valójában nem a megbomlott erkölcsi rendet, illetve az idilli állapotokat restaurálta, hanem a Föld szenvedését idézte elő. Habár a hős a Földet az ősbölcs, Kasjapa (Kaśyapa) gondjaira bízta, ő, mivel *bráhmana* volt, nem tudott eleget tenni ennek a kötelességnek, és az istennő tehetetlenül kezdett az alvilágba zuhanni, miközben Brahmától (Brahmā), a Teremtőtől próbált segítséget kérni:

*santi Brahman mayā guptā nṛṣu kṣatriyapuṃgavāḥ|
Haihayānām kule jātās te saṃrakṣantu mām mune||
asti Pauravadāyādo Viḍūrathasutaḥ prabho|
ṛkṣaiḥ saṃvardhito vipra Ṛkṣavaty eva parvate||
tathānukampamānena yajvanāthāmitaujasā|
Parāsareṇa dāyādah Saudāsasyābhirakṣitaḥ||
sarvakarmāṇi kurute tasyarṣeḥ śūdravad dhi saḥ|
Sarvakarmety abhikhyātaḥ sa mām rakṣatu pārthivaḥ||
Śibeḥ putro mahātejā Gopatir nāma nāmataḥ|
vane saṃrakṣito gobhiḥ so 'bhirakṣatu mām mune||
Pratardanasya putras tu Vatso nāma mahāyaśāḥ|*

*vatsaiḥ saṃvardhito goṣṭhe sa mām rakṣatu pārthivaḥ||
Dadhivāhanapautras tu putro Divirathasya ha|
Aṅgaḥ sa Gautamenāpi Gaṅgākūle 'bhirakṣitaḥ||
Brhadratho mahābāhur bhuvi bhūtipuraskṛtaḥ|
golāṅgūlair mahābhāgo Ḡdhrakūte , bhirakṣitaḥ||
Maruttasyānvavāye tu kṣatriyās Turvasos trayah|
marutpatisamā vīrye samudreṇābhirakṣitāḥ||
ete kṣatriyadāyādās tatra tatra pariśrutāḥ|
samyān mām abhirakṣantu tataḥ sthāsyāmi niścalā||
eteśāṃ pitaraś caiva tathaiva ca pitāmahāḥ|
madarthaṃ nihatā yuddhe Rāmeṇākliṣṭakarmanā||
teśāṃ apacitiś caiva mayā kāryā na saṃśayaḥ|
na hy ahaṃ kāmāye nityam avikrāntena rakṣaṇam||*

Bölcs Brahmá, a Haihaják családjában születtek olyan bikához hasonló ksatriják, akiket a védelmembe vettem. Engedd meg, hogy oltalmazhassanak engem! Nagy tudású uram, a Púruk sarját, Vidúratha fiát a Riksavat-hegyen medvék nevelték fel. Szaudásza fiát együttérzéssel eltelve az áldozatok mérhetetlen erejű bemutatója, Parásara mentette meg. A bölcs minden feladatát szolgáló módon teljesítette, és ezért



2. kép. Parasuráma. Papírra festett festmény egy hatvanhárom istenséget és a mindennapi életet ábrázoló álló gyűjteményből.
The British Museum
(Museum Number 2007, 3005.43)
(forrás: Wikimedia)

Szarvakarman, azaz minden-cselekedetű néven lett ismert. Hadd védelmezhesen ő is engem! Gópatiról, Sibi ragyogó fiáról az erdőben tehének gondoskodtak. Bölcs, hadd legyen belőle is oltalmazóm! Prataradana kedves fiát, Vatszát a pásztorok szállásterületén borjak nevelték fel. Szeretném, ha ő is a gondomat viselhetné. Dadhiváhana unokáját, Diviratha fiát Angának hívták. Rá a Gangesz partján Gautama vigyázott. A boldog Brihadrathát megelőzi a nagysága, [hiszen] a majmok a Gridhra-hegyen életben tartották. Marutta családjában három, Turvaszutól származó harcos maradt meg. A tenger vigyázott rájuk, és olyan hősiességek lettek, mint [Indra], a marutok ura. Úgy értesültem róla, hogy a különböző helyeken ezek a ksatrija-fiak maradtak életben. Ha a kötelességüknek eleget téve megvédhetnek engem, [végre] nyugtom lehet. A fáradhatatlan Ráma én miattam végzett harcban az apáikkal és a nagyapáikkal. Ideje, hogy kárpótoljam őket. Ebben nem szabad kételkedned. Sosem szeretném, hogy a védelmemről harcosokon kívül más gondoskodjon.

Mahābhārata XII. 49, 66–77

A Föld panasza ezúttal tehát a királyi hivatal szükségyszerűsége mellett tett tanúbizonyságot. Habár a harcosok túlkapásai komoly veszélyeket rejtenek magukban, ezek nem küszöbölhetők ki megölésükkel, hiszen hiányuk a Föld pusztulásához vezet. A segélykiáltásból emellett az is kiderül, hogy Parasurámának nem sikerült maradéktalanul elérnie célját, hiszen a harcosok utódai a civilizáció határain kívül túlélték a pusztítást. Az esetleges visszatérésük ily módon lehetőséget kínál az uralkodói osztály feltámasztására és ezzel a Föld megmentésére.

A *Rádzsadharmaparvan* elbeszélése alapvetően szembe helyezkedik a történet későbbi *vaisnava* adoptációival.³⁰ Az először a *Bhagavadgītā*-ban (*Bhagavadgītā*),³¹ Krisna *Mahābhārata*-ba illesztett szózatában feltűnő *avatāra*-tan³² szerint a mindenek felett álló Visnu időről időre azért lép be a teremtett világba, illetve avatkozik személyesen közbe, hogy elhárítsa a teremtményeket fenyegető veszélyt és helyreállítsa az erkölcsi rendet. A *vaisnava* narratíva szerint Parasuráma hadjáratai a Földet fenyegető, idővel egyre démonszerűbben ábrázolt *ksatriják* jelentette problémát orvosolták,³³ míg a történet *Rádzsadharmaparvan*-beli változata arra mutatott rá, hogy noha a hős megerősítette a *bráhmanák* vezető pozícióját, tevékenysége valójában egy világot romba döntő katasztrófát idézett elő.

Harmadik sóhaj – Krisna

A *Mahābhārata* főcselekménye, azaz a Bhārata-(Bhārata-)ház örökösödési háborúja arról számolt be, hogy a harcosok túl nagy száma ugyanazzal a pusztító következménnyel járt, mint a teljes hiányuk.

Az eposz hagyományozói láthatóan igyekeztek Parasuráma hadjáratait és a Bhāratak Kuruksétrán (Kuruksetra) vívott csatáját egy közös kontextusba helyezni. Az eposz hősei, a Kauravák (Kaurava) és a Pándavák (Pāṇḍava) ugyanott küzdöttek meg egymással, ahol hajdanán Parasuráma tavakat hozott létre a megölt *ksatriják* véréből.³⁴ A két narratíva párba állítása ily módon azt sejteti, hogy a *ksatriják* elsokasodása időről időre problémát jelentett, amit előbb Parasuráma, majd a Bhāratak konfliktusa volt hivatott megoldani.

Fontos azonban felhívni a figyelmet a két történet közti alapvető különbségre: amíg Parasuráma közbeavatkozását a *Mahābhārata*-beli elbeszélésekben az apján, illetve tágabb értelemben a *bráhmanákon* esett sérelem indította el, addig a Bhāratak háborúját közvetlenül a Föld szenvedése váltotta ki. Ez utóbbiról mind a *Mahābhārata*,³⁵ mind a *Harivansa* beszámolt,³⁶ jóllehet a két szöveg némiképp eltérő módon vélekedett arról, hogy pontosan hogyan függött össze az istennő fájdalma a *ksatriják* tevékenységével.

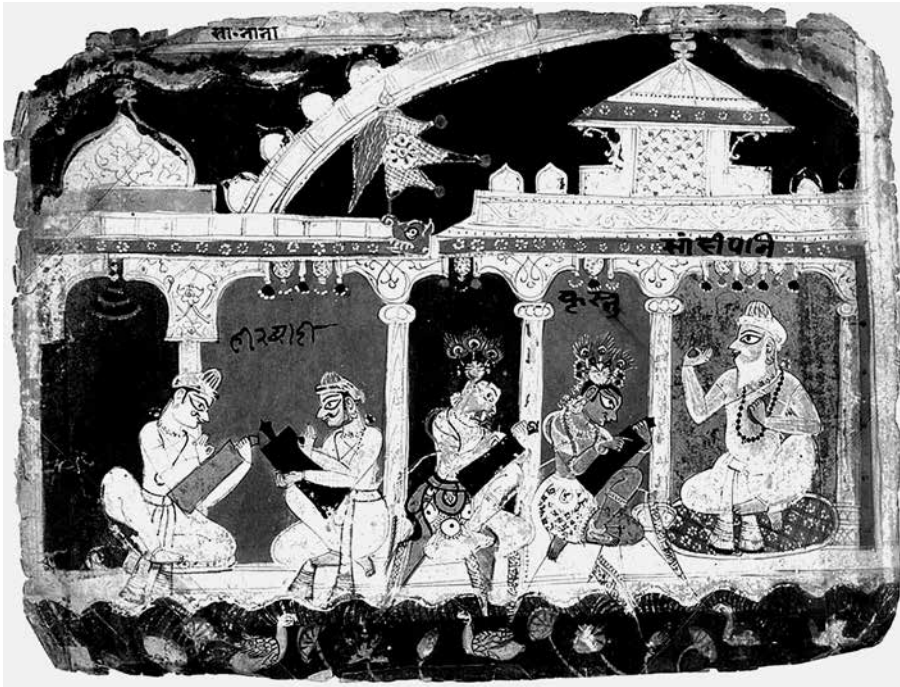
A *Mahābhārata* szerint a halandó királyok testében a mennyben legyőzött démonok jelentek meg a Földön, és álltak a *ksatriják* élére. A harcosok elpusztítására ebben a történetváltozatban a Parasuráma-mítosz későbbi, *vaisnava* feldolgozásaihoz hasonlóan azért volt szükség, mert a démonok befolyása alá került, erkölcselenné vált *ksatriják* folyamatosan gyötörték.³⁷ Az istenek a helyzet orvoslása érdekében Visnut küldték a Földre, hogy Krisna képében működjön közre az ösz-szes harcost elemésztő nagy háború lebonyolításában.

Jóllehet mind a mennyben legyőzött démonok, mind a *ksatriják* megtalálhatók a történet *Harivansa*-beli verziójában, a két cél itt egymástól szétválasztva, két külön küldetesként illeszkedik Krisna életrajzába: egyrészt a *Harivansa* mintegy valódi függelék, megismételte a *Mahābhārata* teológiai kerettörténetét, és az eseményeket háttérből irányító Krisna egyik céljaként a Kuruksétrán vívott háború kivitelezését nevezte meg. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a *Harivansa* szerint erre a háborúra nem a *ksatriják* erkölcselensége, hanem pusztán túl nagy létszámuk miatt volt szükség:

*teṣāṃ jvalitakīrtinām anyonyam anuvartinām|
rājñām balair balavatām pīḍyate vasudhātalam||
seyam bhārapariśrāntā pīḍyamānā narādhipaiḥ|
pṛthivī samanuprāptā naur ivāsann aviḥlavā||
yugāntasadr̥ṣaṃ rūpaṃ śailoccalitabandhanam|
jalotpīḍākulā svedaṃ darśayanī muhur muhuh||
kṣatriyāṇām vapurbhīś ca tejasā ca balena ca|
nṛṇām ca rāṣṭrair vistṛṇaiḥ śrāmyatīva vasumdharaḥ||
pure pure narapatīḥ koṭisaṃkhyair balair vṛtaḥ|
rāṣṭre rāṣṭre ca bahavo grāmāḥ śatasahasraśaḥ||
bhūmipānām sahasraś ca teṣāṃ ca balinām balaiḥ|
grāmāyutādhyai rāṣṭraiś ca bhūmīr nirvivarīkṛtā||*

Az egymással vetélkedő erős királyok, akiknek [olyan nagy] a hírneve, hogy már perzsel, [szörnyű] hadseregekkel rendelkeznek, és ezektől a Föld felszíne szenved. A királyok olyan gyötrelmet okoznak a Föld számára, [hogy] a tehertől [már-már] ki is merült, és úgy néz ki, mint egy süllyedni készülő hajó. Úgy tűnik, mintha a világ vége érkezett volna el. Még a hegyek is elmozdultak a helyeikről. [Mindenhonnan] vizek törnek elő belőle, mintha rettenetesen izzadna. Kimerült a Föld, és nem bírja már a harcosok testéből áradó hőt és erőt. Az emberekkel teli királyságok [teljesen összenyomják]. A királyok székhelyein több százezer seereg állomásoznak. Mindenegyik országban százezerrel burjánzanak a fálvak. A királyok ezreitől, a hozzájuk tartozó [számítalan hadseregtől], valamint a fálvak százezeit magukba foglaló királyságoztól a Föld életterelenné vált.

Harivaṃśa XLI. 17–23



3. kép. Krisna és Balaráma Szāndīpaninál tanul. Illusztráció a Bhágavata-puránából (1525–1550 körül, nyomtatott kiadás), Michigan University (forrás: Wikimedia)

Mivel a *Harivansa* a Földet sanyargató királyokat erényesekként, a számukra előírt kötelességeket maradéktalanul teljesítőként írta le,³⁸ Krisna közbeavatkozása ebben a kontextusban nem csak a Föld megmentését szolgálta, hanem a nagy háborúval mintegy megjutalmazta a királyokat az érdemeikért cserében. Ennek tükrében talán jobban érthető, hogy a *Bhagavad-gítá* miért tekintett a Kuruksétrán vívott háborúra úgy, mint a menyország *ksatriják* számára kinyílt kapujára.³⁹

A *Harivansa* a harcok elpusztítása után sajátos módon egy másik célt is közölt Visnu Krisnaként való Földre szállásával kapcsolatban. A mű szerint, miután valamennyi isten alászállt, hogy előkészítse a Bháraták háborúját,⁴⁰ a történetet mesélő Vaisampájana (Vaisampāyana) azt kezdte el részletezni, hogy Visnu hogy született le a Földre.⁴¹ A szöveg azonban az előző események kifejtése helyett ezen a ponton egy teljesen új történetet közölt az istenség alászállásáról. Miután valamennyi égi lény leköltözött a Földre, a mennyben magára maradt Visnut Nārada (Nārada) bölcs kereste fel. Nārada ezt követően részletesen elmondta a *Mahābhārata*-beli kerettörténet által is érintett, démonokra vonatkozó tanítását,⁴² mely szerint minden mennyben legyőzött gonosztevő újra születik a Földön, és ezért az isteneknek rendszerint a halandók világában kell még egyszer végeznük velük.⁴³ A bölcs ezután arra hívta fel a figyelmet, hogy a Földön a Mathurá-i (Mathurā) király, Kansza (Kamsa) személyében Visnu korábbi ellenfele, Kálanémi (Kālanemi) tűnt fel, és ameddig ő életben van, a Föld nem szabadítható meg a terhétől.

*tavāvatarāṇe Viṣṇo Kāṁsaḥ sa vinaśiṣyati |
setsyate ca sa kāryārtho yasyārthe bhūmir āgatā ||*

Ha alászállsz, Visnu, Kansza el fog bukni, és sikerrel járhat az az ügy, ami miatt a Föld eljött.

Harivaṁśa XLIV. 82

Krisna második küldetése ily módon a *Mahābhārata* kerettörténetéhez hasonlóan ugyancsak a Parasurāma-történet későbbi változataival áll összhangban, hiszen ebben az esetben is egy démoni *ksatrija* nem megfelelő magatartása volt az, ami a Föld fájdalmát okozta.⁴⁴

Krisna *Mahābhārata*-ból ismert univerzális célja, azaz a harcok üdvöztetése tehát a *Harivansában* egy lokális céllal, a Mathurában rejtőzködő Kálanémi végső elpusztításával egészült ki. Ez a két küldetés lényegében két, jól elkülöníthető szakaszra osztotta fel Krisna földi működését. Az ifjú Krisna mint Mathurá környéki pásztor különféle Kanszát pártfogoló, többségében zoomorf demont pusztított el, majd mintegy a férfivá válás próbaköveként a gonosz király életét is kioltotta. A Mathurába való bevonulása után Krisna mintegy levetette a korábbi pásztor gúnyját, és az *Avantipura* (*Avantipura*)-beli Szāndīpanitól (Sāṁdīpani) a fegyverforgatás tudományát elsajátítva⁴⁵ a származásának megfelelően a harcok életmódját

kezdte követni, és a nagy, *ksatrijákat* üdvöztető háború kirobbantásán fáradozott.

Krisna kettős küldetése talán a róla szóló mondanakör fokozatos formálódására vezethető vissza. A *Mahābhārata* a többi szereplőtől eltérően csak minimális mennyiségű információt osztott meg Krisna gyermek-, illetve ifjúkorával kapcsolatban. Egyes kutatók szerint a *Harivansa* mint *khila* épp ezt a hiányt igyekezett orvosolni, és egy külön műbe foglalta össze Krisna cselekedeteit.⁴⁶ Mások ezzel szemben úgy vélték, hogy a *Harivansa* központi részét képező Krisna-életrajz valójában egy, a *Mahābhārata*-beli Krisna-történetől független hagyomány lehetett, ami idővel igényt tartott arra, hogy a Mathurában tisztelt pásztoristen alakját azonosítsa a nagy eposzból ismert, Dvárakā (Dvārakā)-beli harcossal.⁴⁷ Ezutóbbi elmélet szerint a *Harivansa* egyfajta híd szerepét tölthette be a két hipotetikus, földrajzilag elkülöníthető *mathurái* és *dvārakái* tradíció közt, ami talán magyarázatot ad arra, hogy a szöveg a többi *avat-árával* szemben miért kapcsolt két külön célt Krisna földi működéséhez.

A későbbi Krisna-életrajzokban⁴⁸ a Parasurāma-történethez hasonló változások mentek végbe. A *Harivansában* feltárt kettős küldetés idővel eltűnt, és a *ksatriják* sokasága helyett a *puránák* jellemzően kizárólag a démonok jelenlétét nevezték meg a Földet gyötrő kínok okaként.⁴⁹

Összegzés

A bemutatott példák alapján a Föld és a királyok közt egy öszszetett viszony körvonalazódik. A mítikus emlékezet szerint az idilli időkben még nem volt szükség királyra, így Prithu személyével a királyság intézménye elengedhetetlen rosszként lépett be a történelembe.

Már az első király pályafutása rámutatott arra, hogy az uralkodók egy törékeny egyensúly felett örködtek. Úgy kellett biztosítaniuk az alattvalóik jólétét, hogy közben a Föld se szenvedjen kárt. A példák alapján látható, hogy ez a napjaink politikai vezetői számára is aktuális probléma már a mitikus uralkodóknak komoly kihívást jelentett, hiszen az emberek és a Föld rendszerint egymás ellenérdekeltjeiként tűntek fel az egyes történetekben.

Habár a királyok gyakran nehezen találták meg a megfelelő egyensúlyt az alattvalóik és a Föld szolgálata közt, a Parasurama-történet *Rádzsadharmaparvan*beli feldolgozása mégis nyomatékositotta, hogy szerepük megkerülhetetlen. A történet szerint, ugyan a királyi hivatal a természeténél fogva nem mentes a kockázatoktól, és a Kártavírja Ardzsunához hasonló erejükkel visszaélő uralkodók katasztrófát képesek előidézni, a hiányuk a Föld egészét elpusztítja.

Jegyzetek

A tanulmány a K 142535 számú NKFIH-projekt támogatásával készült.

- 1 Monier-Williams 1851, 427.
- 2 Basham 1986, 86.
- 3 Gonda 1954, 231.
- 4 Gonda 1956, 66.
- 5 *Harivamsa* IV. 19–6, 49; *Mahābhārata* XII. 59, 13–141.
- 6 Nárájana a mindenséget kormányzó, általában tengeren fekvő ösbölcsként elképzelt istenség, akinek az alakja idővel összeolvadt a védikus Visnu, Vászudéva (Vāsudeva), illetve Krisna alakjával (Brinkhaus 1992, 103). A *Harivansabeli* történetben nem eldönthető, hogy a Nárájana név önálló istenalakot jelöl vagy a mindenek felett álló Visnura vonatkozik.
- 7 *Mahābhārata* XII. 59, 94.
- 8 *Mahābhārata* XII. 59, 95–98.
- 9 *Mahābhārata* XII. 59, 99–100.
- 10 *Harivamsa* V. 2–13.
- 11 Gonda 1956, 50.
- 12 Gonda 1957, 151.
- 13 *Mahābhārata* XII. 59, 126.
- 14 *Harivamsa* V. 42–6, 37.
- 15 Bailey 1981, 114.
- 16 A *Harivansa* szerint a Földet Prithu után nevezik szanszkritul *prithivinek* (*pr̥thivī*) (*Harivamsa* VI. 40).
- 17 A szítá szó jelentése barázdá, ami annak az emléket őrzzi, hogy az apja, Dzsánaka (Janaka) király egy földbe vájt barázdában talált rá a Földtől született gyermekekre.
- 18 Singaravelu 1982, 235.
- 19 A Bhárgava szó jelentése: Bhrgutól (Bhrgu), pontosabban Bhrgu nemzetségéből, azaz *gótájából* (*gotra*) származó.
- 20 Brockington 1998, 283.
- 21 *Mahābhārata* III. 115, 7–117, 15; VII. 49, 21*; VIII. 827–868; XII. 49, 1–79; XIV. 2, 7–22.
- 22 Brockington 1998, 283.
- 23 *Mahābhārata* VIII. 24, 131–156.
- 24 Gail 1980, 152.
- 25 Feller 2014, 104.
- 26 *Mahābhārata* XII. 49, 1–79.
- 27 Feltételezhetően a mítosznak ez a változata az eredeti Bhárgava-legenda *ksatrija* (Goldman 1972, 172–173), vagy *ksatrijáknak* (Sathaye 2010, 203) szóló feldolgozása.
- 28 Kártavírja Ardzsuna fia ellopották Dzsamadagni tehenét, és az apjuk tudta nélkül elrejtették a háremében (*Mahābhārata* XII. 49, 38–41).
- 29 Kártavírja Ardzsuna ígéretet tett Agninak, a tűzistennek, hogy a világ felperzselésével segít csillapítani a szomját. Miután a tűz tönkretette Ápava (Āpava) lakhelyét, a bölcs azzal átkozta meg az istent segítő Kártavírját, hogy tettét egy Ráma nevű hős fogja megbosszulni (*Mahābhārata* XII.49, 31–37).
- 30 *Bhāgavata-purāna* IX. 15, 1–15, 27; *Narasimha-purāna* XLVI. 1–43.
- 31 *Mahābhārata* VI. 26, 7 (*Bhagavadgītā* IV. 7).
- 32 Brockington 1998, 277.
- 33 Gail 1980, 152–153.
- 34 Sukthankar 1944, 281–282.
- 35 *Mahābhārata* I. LVIII. 1–59, 6.
- 36 *Harivamsa* XL. 36–45, 49.
- 37 Gail 1980, 152–153.
- 38 *Harivamsa* XLI. 5–16.
- 39 *Mahābhārata* VI. 24, 32 (*Bhagavadgītā* II. 32).
- 40 *Harivamsa* XLIII. 69–75.
- 41 *Harivamsa* XLIII. 76–77.
- 42 *Mahābhārata* I. LXVIII. 26–29.
- 43 *Harivamsa* XLIV. 20–79.
- 44 Gail 1980, 152–153.
- 45 *Harivamsa* LXXIX. 1–40.
- 46 Biarreau 1978, 204–220; Pande 2014, 566–568.
- 47 Goldman 1986, 482; Hardy 1983, 70; Tadapatrikar 1929, 324.
- 48 *Bhāgavata-purāna* X. 1, 1–90, 46; *Brahma-purāna* CLXXXI. 1–212, 95; *Viṣṇu-purāna* V. 1, 1–38, 93.
- 49 *Bhāgavata-purāna* X. 1, 17–18; *Brahma-purāna* CLXXXI. 7–14; *Viṣṇu-purāna* V. 1, 14–28.

Bibliográfia

Források

- Bhāgavata-purāṇa* = N. S. Sing (szerk.) 1987. *The Bhāgavatamahā-purāṇam*. Delhi.
- Brahma-purāṇa* = P. Schreiner – R. Söhnen (szerk.) 1989. *Sanskrit Indices and Text of the Brahmapurāṇam*. Wiesbaden.
- Harivaṃśa* = P. L. Vaidya (szerk.) 1969. *The Harivaṃśa. Being the Khila or Supplement to the Mahābhārata*. Poona.
- Mahābhārata* = V. S. Sukthankar et al. (szerk.) 1927–1966. *The Mahābhārata*. Poona.
- Narasimha-purāṇa* = S. Jena (szerk.) 1987. *The Narasiṃha Purāṇam*. Delhi.
- Viṣṇu-purāṇa* = M. M. Pathak – P. Schreiner (szerk.) 1997–1999. *The Critical Edition of the Viṣṇupurāṇam*. Vadodara.

Szakirodalom

- Bailey, G. M. 1981. „Brahmā, Pṛṭhu and the Theme of the Earth-Milker in Hindu Mythology”: *Indo-Iranian Journal* 23/2, 105–116.
- Basham, A. L. 1986. *The Wonder That Was India*. Calcutta–Allahabad–Bombay–Delhi.
- Biardeau, M. 1978. „III. Études de mythologie hindoue. V. Bhakti et avatāra (suite)”: *Bulletin de l’Ecole française d’Extrême-Orient* 45, 87–238.
- Brinkhaus, H. 1992. „Early Developmental Stages of the Viṣṇu-purāṇa”: *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens* 36 (suppl), 101–110.
- Brockington, J. L. 1998. *The Sanskrit Epics*. Leiden–Boston–Köln.
- Feller, D. 2014. „The Epic Hero: Between Brahmin and Warrior”: *Indologica Taurinensia* 40, 97–112.
- Gail, A. J. 1980. „Paraśurāma brahmin and warrior”: *Indologica Taurinensia* 6, 151–154.
- Goldman, R. P. 1972. „Akṛtavraṇa vs. Śrīkṛṣṇa as Narrators of the Legend Bhārgava Rāma: A Propos Some Observations of Dr. V. S. Sukthankar”: *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute* 53, 161–173.
- Goldman, R. P. 1986. „A City of the Heart: Epic Mathurā and the Indian Imagination”: *Journal of the American Oriental Society* 106/3, 471–483.
- Gonda, J. 1954. *Aspects of Early Viṣṇuism*. Utrecht.
- Gonda, J. 1956. „Ancient Indian Kingship From the Religious Point of View”: *Numen* 3/1, 36–71.
- Gonda, J. 1957. „Ancient Indian Kingship from the Religious Point of View”: *Numen* 4/1, 127–164.
- Hardy, F. 1983. *Viraha-Bhakti. The Early History of Kṛṣṇa Devotion in South India*. Delhi – New York – Oxford.
- Monier-Williams, M. 1851. *A Dictionary, English and Sanskrit*. London.
- Pande, S. 2014. „Kṛṣṇa Kathā in the Vaiṣṇava Purāṇas”: V. N. Mishra – N. S. S. Raman (szerk.): *Purāṇas, History and Itihāsas*. New Delhi, 563–580.
- Sathaye, A. 2010. „The Other Kind of Brahman: Rāma Jāmadagnya and the Psychosocial Construction of Brahman Power in the Mahābhārata”: S. Pollock (szerk.): *Epic and Argument in Sanskrit Literary History. Essays in Honor of Robert P. Goldman*. New Delhi, 185–207.
- Singaravelu, S. 1982. „Sītā’s Birth and Parentage in the Rāma Story”: *Asian Folklore Studies* 41/2, 235–243.
- Sukthankar, V. S. 1944. „The Bhṛgu and the Bhārata: A Text-Historical Study”: P. K. Gode (szerk.): *V. S. Sukthankar Memorial Edition. Vol. I. Critical Studies in the Mahābhārata*. Bombay (Mumbai), 278–336.
- Tadapatikar, S. N. 1930. „The Kṛṣṇa Problem”: *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute* 10/3–4, 269–344.